

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI
Delegatura w Łodzi

LLO. 410.011.02.2019

Pani
Hanna Zdanowska
Prezydent Miasta Łodzi
ul. Piotrkowska 104
90-926 Łódź

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

P/19/023 – Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI
Delegatura w Łodzi
ul. Kilińskiego 210, 90-980 Łódź
T +48 42 239 32 00, F +48 42 239 32 90
llo@nik.gov.pl

Przewodnicząca
30.07.19

I. Dane identyfikacyjne

Jednostka kontrolowana	Urząd Miasta Łodzi ¹ , ul. Piotrkowska 104, 90-926 Łódź
Kierownik jednostki kontrolowanej	Hanna Zdanowska, Prezydent Miasta Łodzi od 6 grudnia 2010 r.
Zakres przedmiotowy kontroli	1. Działania na rzecz ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych. 2. Współpraca przy realizacji działań i celów ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.
Okres objęty kontrolą	Lata 2016-2019 (do czasu zakończenia kontroli), z wykorzystaniem dowodów sporządzonych przed tym okresem, jeżeli miały wpływ na ocenę kontrolowanej działalności.
Podstawa prawna podjęcia kontroli	Art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli ²
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Łodzi
Kontroler	Agnieszka Tomalska, główny specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr LLO/131/2019 z 5 czerwca 2019 r. <p style="text-align: right;">(akta kontroli str.1-4)</p>

II. Ocena ogólna³ kontrolowanej działalności

OCENA OGÓLNA	W ocenie Najwyższej Izby Kontroli Miasto Łódź w latach 2016-2019 (I półrocze) podejmowało skuteczne działania w celu ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa mniejszości narodowych ⁴ .
Uzasadnienie oceny ogólnej	W strukturze Urzędu Miasta Łodzi utworzono Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków, opracowano i przyjęto do stosowania szereg dokumentów programowych, w których, stosownie do obowiązujących wymogów prawnych, odzwierciedlono problematykę w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym zdiagnozowano i oszacowano potrzeby finansowe w tym zakresie. Dokumenty te nie odnosiły się wprost do ochrony dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych. Dotyczyły one całościowego ujęcia ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta Łodzi bez względu na narodowość lub wyznanie twórców i/lub właścicieli obiektów uznanych za zabytkowe, a zatem - w ocenie NIK - z uwagi na specyfikę Miasta Łodzi i ze względu na wielonarodowościową i wielowyznaniową strukturę społeczną

¹ Zwany dalej: „UMŁ” lub „Urzędem”.

² Dz. U. z 2019 r. poz. 489, zwana dalej: „ustawą o NIK”.

³ Najwyższa Izba Kontroli formułuje ocenę ogólną jako ocenę pozytywną, ocenę negatywną albo ocenę w formie opisowej.

⁴ Definicję legalną mniejszości narodowej zawiera art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2017 r. poz. 823, dalej: ustawa o mniejszościach narodowych”), zgodnie z nią w Polsce są następujące mniejszości: białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska, żydowska.

mieszkańców⁵, obejmowały również problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych. Wdrożone przez Miasto programy miały na celu skuteczną ochronę dziedzictwa kulturowego. W ramach wsparcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków Miasto Łódź udzieliło w badanym okresie 75 dotacji na łączną kwotę 11.180,7 tys. zł głównie z przeznaczeniem na rzecz obiektów przynależnych do określonej mniejszości narodowej. Analiza ośmiu umów na łączną kwotę 4.214,2 tys. zł wykazała, że dotacje przyznawane i rozliczane były prawidłowo, a efekty dofinansowanych nimi prac przyczyniły się do zachowania dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

Sprawując opiekę nad zabytkami, w tym stanowiącymi dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych, dla których w badanym okresie Miasto Łódź było zarządcą, zgodnie z art. 71 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków⁶, Miasto finansowało prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, ponosiło też koszty ich bieżącego utrzymania i ochrony. Na ten cel Miasto wydatkowało w badanym okresie nie tylko środki własne, ale również ubiegało się o środki europejskie m.in. u Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz u Marszałka Województwa Łódzkiego.

Jednostki organizacyjne Miasta podejmowały szereg działań w celu popularyzowania dziedzictwa kulturowego Łodzi oraz budowania lokalnej tożsamości mieszkańców, m.in. poprzez organizację projektów wystawienniczych i edukacyjnych oraz konkursów i ścieżek kulturowych, a także stałych i czasowych wystaw w muzeach miejskich.

W badanym okresie Miasto Łódź systematycznie współpracowało z funkcjonującymi na terenie województwa właścicielami/posiadaczami zabytków oraz przedstawicielami mniejszości narodowych i związków wyznaniowych, a efekty tej współpracy pozwalały na określenie potrzeb i sformułowanie celów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

Kontrola wykazała jednak, że nie wszystkie z przyjętych dokumentów programowych zachowały w badanym okresie aktualność. Uchwalony w październiku 2014 r. dokument pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łodzi na lata 2014-2017”, stracił moc obowiązującą z końcem 2017 r., a nowy, wbrew przepisowi art. 87 ustawy o ochronie zabytków, do dnia zakończenia kontroli nie został uchwalony. Ponadto sprawozdanie końcowe z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łodzi na lata 2014-2017 nie zostało sporządzone z zachowaniem częstotliwości określonej w art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków, a dwie z 16 transz kontrolowanych dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach zlokalizowanych w granicach administracyjnych Miasta Łodzi przekazano beneficjentom z opóźnieniem.

⁵ Krajobraz kulturowy Miasta został ukształtowany na styku wielu kultur i tradycji - Łódź tworzyli głównie przemysłowcy niemieccy i żydowscy, a także nieliczni przedstawiciele innych narodowości: Czesi, Rosjanie, Szwajcarzy.

⁶ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2018 r. poz. 2067), zwana dalej: „ustawą o ochronie zabytków”.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego oraz oceny cząstkowe⁷ kontrolowanej działalności

OBSZAR

1. Działania na rzecz ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych

Opis stanu faktycznego

1.1. W celu realizacji przez Miasto Łódź zadań związanych z instytucjonalną ochroną zabytków, w strukturze Urzędu Miasta Łodzi utworzono z dniem 1 marca 2016 r.⁸ Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków.

Kierujący Biurem Miejski Konserwator Zabytków (MKZ) realizował zadania własne oraz wynikające z porozumienia Wojewody Łódzkiego i Prezydenta Miasta Łodzi⁹ obowiązującego do dnia 26 kwietnia 2018 r.¹⁰.

Do zadań własnych MKZ przypisano m.in.:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków,
- sprawowanie nadzoru nad zapewnieniem warunków należytego utrzymania, konserwacji i opieki nad zabytkami będącymi własnością Miasta lub Powiatu,
- udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków niestanowiących własności Miasta,
- ustanawianie i współpracę ze społecznymi opiekunami zabytków,
- sprawowanie nadzoru nad warunkami eksploatacji, remontów i przebudowy obiektów zabytkowych pod kątem zachowania w należyłym stanie ich walorów konserwatorskich.

Realizowane, z upoważnienia Prezydenta Miasta Łodzi przez MKZ, zadania przejęte od Wojewody Łódzkiego dotyczyły prowadzenia niektórych spraw z zakresu działania Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i obejmowały m.in. wydawanie opinii, uzgodnień i decyzji w stosunku do części zabytków nieruchomości z terenu gminy (obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków oraz rejestru zabytków), prowadzenie kontroli zachowania tych obiektów oraz wydawanie zaleceń pokontrolnych bądź nakazów podjęcia określonych czynności w stosunku do danego zabytku.

Struktura organizacyjna Biura MKZ była dostosowana do aktualnych celów i zadań. Oprócz Dyrektora, w Biurze zatrudnionych było 11 pracowników oraz (od 2017 r.) zastępca Dyrektora. Wszyscy pracownicy mieli sporządzone pisemne opisy stanowiska pracy zawierające zakresy czynności realizowane na zajmowanym stanowisku. Zakresy zadań, uprawnień i odpowiedzialności oraz zakres podległości pracowników były określone w sposób przejrzysty i spójny oraz dostosowane do aktualnych zadań Biura.

(akta kontroli str. 5-44)

1.2. Na koniec 2015 r. w gminnej ewidencji zabytków (GEZ) ujętych było 2.228 pozycji/ kart adresowych zabytków zlokalizowanych na terenie Miasta Łodzi. W badanym okresie ewidencja ta była dwukrotnie aktualizowana: w wykazie przyjętym Zarządzeniem Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 8 sierpnia 2016 r. ujęto

⁷ Oceny cząstkowe to oceny działalności w poszczególnych obszarach badań kontrolnych. Ocena cząstkowa może być sformułowana jako ocena pozytywna, ocena negatywna albo ocena w formie opisowej.

⁸ Zarządzeniem Nr 2975/VII/16 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 26 lutego 2016 r. W okresie wcześniejszym, tj. do dnia utworzenia Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków, zadania dotyczące ochrony zabytków realizowało Biuro Architekta Miasta.

⁹ Porozumienie z dnia 30 grudnia 2011 r. wraz z aneksami (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2012 r. poz. 190) zawarte na podstawie art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2018 r. poz. 2067, zwanej dalej: „ustawą o ochronie zabytków”).

¹⁰ Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2018 r., poz. 565.

2.252 obiekty zabytkowe, a w wyniku zmiany z dnia 20 listopada 2017 r. - 2.271 pozycji. Spośród ww., 638 obiektów ujętych było w wojewódzkim rejestrze zabytków¹¹.

Największą grupę zabytków stanowiły obiekty i zespoły mieszkalne, wśród których dominowały kamienice. W dalszej kolejności znajdowały się obiekty i zespoły przemysłowe, rezydencjonalne, użyteczności publicznej, sakralne, układy przestrzenne, parki i cmentarze oraz obiekty wojskowe.

Jak wyjaśniła Miejski Konserwator Zabytków, służby miejskie prowadzą systematyczne prace badawcze i dokumentacyjne zasobu dziedzictwa kulturowego w oparciu o dostępne materiały źródłowe, archiwalia i materiały ikonograficzne. Co roku, w miarę możliwości, prowadzone są badania zabytkowego zasobu miasta w kontekście historii, proveniencji i autorstwa wielu łódzkich budynków – do dzisiaj rozpoznanych zostało około 500 obiektów, w tym budynków i zespołów budowlanych, wpisanych do gminnej ewidencji zabytków (z wykluczeniem obiektów wpisanych do rejestru zabytków – rozpoznawanie historii tych obiektów jest obowiązkowym etapem procedury wpisu do rejestru, a więc dla tych obiektów takie opracowania już zostały wykonane).

(akta kontroli str. 45-63, 661-679, 701-711)

Zgodnie z treścią wyjaśnień Miejskiego Konserwatora Zabytków, obowiązujące przepisy prawa¹² przy prowadzeniu gminnej ewidencji zabytków Miasta Łodzi oraz gromadzeniu danych na temat łódzkich zabytków nie zobowiązują do wyodrębniania kategorii związanej z przynależnością zabytku do określonej mniejszości narodowej. Ze względu na specyfikę Łodzi nie zawsze dostępne materiały źródłowe pozwalają na identyfikację pierwszego właściciela danego obiektu, a tym bardziej jego przynależności narodowej. Aby uzyskać dokładne i wiarygodne dane, należałoby przed przypisaniem zachowanego dziedzictwa kulturowego Łodzi poszczególnym mniejszościom narodowym przeprowadzić wnikliwe badania historyczne dotyczące dawnych mieszkańców Łodzi poprzez analizy m.in. ksiąg wieczystych, archiwów i ksiąg parafialnych. Takie przedsięwzięcie wymagałoby lat pracy badawczej i wykracza poza możliwości bieżącej działalności Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz w obecnym stanie prawnym nie jest wymagane.

Ponadto w świetle przepisu art. 2 ust. 1 ustawy o mniejszościach narodowych¹³ trudno jest używać określenia „mniejszości narodowe” w brzmieniu współczesnym, w odniesieniu do mieszkańców historycznej Łodzi wielkoprzemysłowej, ponieważ to Niemcy, Żydzi i Polacy współtworzyli i rozwijali miasto. Żadna z tych społeczności nie spełnia wszystkich warunków określonych w ustawie o mniejszościach narodowych, przede wszystkim nie były to grupy obywateli polskich w czasach, gdy Łódź podlegała dynamicznemu rozwojowi. Działania w sferze kulturalnej, gospodarczej i każdej innej nie wskazują, że zachodzi w Łodzi przesłanka posiadania świadomości własnej historycznej wspólnoty narodowej i ukierunkowania na jej wyrażanie i ochronę oraz utożsamiania się z narodem zorganizowanym we

¹¹ Na podstawie 310 decyzji o wpisie obiektów do wojewódzkiego rejestru zabytków.

¹² Ustawa o ochronie zabytków oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 Nr 113, poz. 661).

¹³ Zgodnie z tym przepisem: „Mniejszością narodową, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.”

własnym państwie. W latach siedemdziesiątych XIX, tj. w czasie największego rozwoju przemysłu, Łódź stworzyła swój typ obywatela o ściśle specyficznych cechach, tzw. *łodzermenscha*, oznaczającego mieszkańca miasta nie identyfikującego się z żadną nacją narodową, skupiającego się na rozwoju własnego interesu i życiu miasta. Mianem tym określano przede wszystkim znaczących fabrykantów i kupców, ludzi uważanych za przedsiębiorczych, zaradnych, potrafiących wykorzystać swoje umiejętności w kapitalistycznej Łodzi.

W 2015 r. Łódź została wpisana na listę Pomników Historii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴, jako wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego. Ze względu na fakt, iż jest to unikatowy w skali kraju i Europy krajobraz kulturowy i układ urbanistyczny, dotychczasowe działania Miasta w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego skupiały się właśnie na nim i na zabytkach go tworzących. Takiej polityce konserwatorskiej przyświeca idea podejścia krajobrazowego, szerszego, niż pojedynczy obiekt i ukierunkowanego na obszar w skali makro, co jest zgodne z treścią Rekomendacji UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, a także Międzynarodowej Karty Ochrony Miast Historycznych ICOMOS. Oznacza to planowanie działań z perspektywy obszarów – krajobrazów kulturowych składających się z budynków, przestrzeni publicznych i prywatnych, wglądów i perspektyw, a nie indywidualnych obiektów. Podejście takie stanowiło podstawę miejskich programów i strategii, np. Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami i Gminnego Programu Rewitalizacji.

(akta kontroli str. 45-49, 701-711)

Z uwagi na specyfikę Łodzi oraz strukturę materialnego dziedzictwa miasta budowanego przez mieszkańców różnych wyznań i narodowości, Miasto nie ma pełnej wiedzy co do ostatecznej liczby zabytków stanowiących dziedzictwo mniejszości narodowych. Jak wskazała Miejska Konserwator Zabytków, obiekty będące dziedzictwem kulturowym mniejszości narodowych stanowią gros zabytków miasta w ogóle. Przy analizowaniu zachowanego dziedzictwa kulturowego Łodzi można jedynie wyodrębnić grupę zabytków o potwierdzonych danych w przedmiotowym zakresie, przyjmując udokumentowany kontekst historyczny i przyporządkować zabytki mniejszościom narodowym w oparciu o pierwszego właściciela danego zabytku, a jego narodowość odnieść przede wszystkim do wyznania. Są to obiekty posiadające opracowania wykonane na podstawie analiz archiwalnych oraz te, których przynależność nie budzi żadnych wątpliwości jak świątynie, cmentarze, pałace, szkoły itp. Jest to przypisanie umowne, obejmujące niecały zasób obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków.

(akta kontroli str. 45-49)

Wyodrębniona w ten sposób spośród zaewidencjonowanych w GEZ pozycji orientacyjna liczba zabytków przynależnych do określonej mniejszości narodowej lub wyznaniowej (które zdefiniowano na potrzeby kontroli NIK) w badanym okresie wynosiła:

- 265 zabytków wytworzonych przez społeczność pochodzenia niemieckiego (263 do końca 2016 r.),
- 415 zabytków wytworzonych przez społeczność pochodzenia żydowskiego (414 do 10 marca 2016),
- 13 zabytków wytworzonych przez społeczność prawosławną,
- 108 zabytków, w przypadku których stan dokumentacji nie pozwala na przyporządkowanie do konkretnej mniejszości narodowej (Inni).

(akta kontroli str. 63-95)

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lutego 2015 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego” (Dz. U. poz. 315).

1.3. Zgodnie z art. 18 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków, Miasto uwzględniło konieczność ochrony zabytków i opieki nad zabytkami m.in. przy sporządzaniu i aktualizacji dokumentów strategicznych Miasta, odnosząc się, z uwagi na uwarunkowania historyczne Łodzi, do ochrony wszystkich zabytków zlokalizowanych na terenie Łodzi, bez względu na pochodzenie lub wyznanie ich twórców/fundatorów.

W Strategii zintegrowanego rozwoju Łodzi 2020+¹⁵, wśród atutów Miasta wskazano lokalne dziedzictwo, a w szczególności unikatową architekturę oraz układ urbanistyczny. Podkreślono konieczność rewitalizacji przestrzeni miejskiej w powiązaniu z poprawą jakości życia mieszkańców, a kwestię ochrony i opieki nad zabytkami uznano za kluczową w realizacji Strategii.

Działania prowadzące do poprawy stanu obiektów i obszarów zabytkowych były również jednym z priorytetów/celów strategicznych Strategii przestrzennego rozwoju Łodzi 2020+¹⁶. Zakładały one w szczególności rozwój urbanistyczny centrum Miasta oparty na dziedzictwie kulturowym z uwagi na posiadane przez Łódź, skoncentrowane w Strefie Wielkomięskiej, ogromne zasoby obiektów zabytkowych.

(akta kontroli str. 96-118)

Ponadto problematyka związana z ochroną dziedzictwa kulturowego została zawarta w szeregu dokumentów opracowanych i przyjętych przez miasto Łódź. I tak, m.in.:

– na podstawie art. 87 ustawy o ochronie zabytków opracowany został Gminny Program Opieki nad Zabytkami na okres 2014-2017 („Program”), przyjęty uchwałą¹⁷ Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 22 października 2014 r. po uzyskaniu pozytywnej opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ten, spójny z Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2019¹⁸, określał w szczególności:

- założenia lokalnych programów strategicznych z zakresu ochrony zabytków,
- charakterystykę krajobrazu kulturowego miasta, w tym diagnozę zasobu, stanu zachowania i stanu ochrony poszczególnych rodzajów zabytków,
- zasady zarządzania Programem, w tym źródła finansowania oraz zasady prowadzonego monitoringu realizacji.

Celem strategicznym Programu była odnowa obszaru Strefy Wielkomięskiej, objętej destrukcyjnymi procesami przestrzennymi, społecznymi i gospodarczymi. Realizacji tego celu podporządkowane zostały trzy cele operacyjne¹⁹ programu: (1) zachowanie i ochrona historycznej struktury Miasta oraz obiektów zabytkowych, (2) edukacja i promocja dziedzictwa kulturowego służąca zwiększeniu świadomości jego znaczenia oraz budowaniu tożsamości lokalnej, (3) aktywne, zintegrowane zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego Miasta.

W związku z upływem okresu obowiązywania ww. Programu, opracowany został projekt „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021”, który w okresie luty-marzec 2018 r. poddany był procedurze konsultacji społecznych i w dniu 3 lipca 2019 r. przekazany do Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków celem zaopiniowania. Do dnia zakończenia kontroli (tj. do 29 lipca 2019 r.) program ten nie został przyjęty przez Radę Miejską w Łodzi.

¹⁵ Przyjęta uchwałą Rady Miejskiej w Łodzi nr XLIII/824/12 z dnia 25 czerwca 2012 r.

¹⁶ Uchwała Nr LV/1146/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 16 stycznia 2013 r.

¹⁷ Uchwała Nr XCVII/2002/14.

¹⁸ Przyjętym uchwałą Nr XXV/319/16 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 czerwca 2016 r.

¹⁹ Każdy cel podzielony został na kierunki, a te z kolei na zadania, mające służyć realizacji celu.

(akta kontroli str. 96-101, 118, 120-150)

- z założeń do projektu Gminnego Programu Rewitalizacji Miasta Łodzi²⁰ (GPR) wynika, że jednym z najważniejszych działań strategicznych służących do realizacji celów GPR jest zachowanie istotnych elementów tkanki urbanistycznej stanowiących o tożsamości i historii tego obszaru. Podkreślono rangę Strefy Wielkowiejskiej oraz – zbieżną z założeniami Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami²¹ - konieczność ratowania historycznych obszarów i budynków zabytkowych ze względu na zachowanie tożsamości i szacunek dla dziedzictwa kulturowego Łodzi. Zdiagnozowano skalę i charakter potrzeb rewitalizacyjnych. W celu spójnego zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego Miasta wskazano na konieczność uwzględnienia znaczenia ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach strategicznych. Do objęcia rewitalizacją przewidziano co najmniej 320 budynków (zarówno miejskich, jak i prywatnych), stanowiących w większości (ok. 70%) obiekty zabytkowe, objęte ochroną konserwatorską. Integralnym dla programu dokumentem była uchwała Rady Miejskiej w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi²². GPR zawierał elementy określone w art. 15 ust. 1 pkt. 5 ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji²³, w tym opis przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

(akta kontroli str. 96-109, 118-119)

- w Polityce Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi²⁴ założono rozwój kultury m.in. w oparciu o dorobek XIX-wiecznej wielokulturowej historii Miasta, tkankę architektoniczną i industrialną przeszłość Miasta, m.in. poprzez prowadzenie edukacji kulturalnej z uwzględnieniem tematyki dziedzictwa Łodzi i regionu.

(akta kontroli str. 96-101)

Dodatkowo, kwestie związane z ochroną parków oraz cmentarzy zawarte zostały w:

- Programie Polityki komunalnej i ochrony środowiska Miasta Łodzi 2020+²⁵, w którym diagnozowano m.in. potrzeby w zakresie poprawy jakości terenów zieleni miejskiej, także zabytkowych (zabytkowe cmentarze i parki, w tym miejskie oraz towarzyszące willom i pałacom fabrykantów łódzkich). Jednym z zadań zaplanowanych do realizacji była rewitalizacja zabytkowych parków Łodzi;
- Programie ochrony środowiska na lata 2011-2014 z perspektywą na lata 2015-2018²⁶ oraz Programie ochrony środowiska na lata 2018-2021 z perspektywą do roku 2025²⁷. Jednym z przyjętych w Programach zadań jest utrzymanie w dobrym standardzie istniejących terenów zieleni wraz z rewaloryzacją (tam gdzie jest to wymagane) zabytkowych założeń zieleni, zwłaszcza wchodzących w skład tzw. Zielonego Kręgu Tradycji i Kultury.

(akta kontroli str. 96-101, 118)

1.4. Wstępne diagnozy dotyczące potrzeb, szczególnie finansowych, w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego miasta prowadzone były już w latach 2013-2014 w ramach przygotowań do działań rewitalizacyjnych. Ze względu na liczbę obiektów

²⁰ Przyjętym uchwałą Rady Miejskiej w Łodzi Nr XXXVI/916/16 z dnia 28 września 2016 r. i zmienionym uchwałą Nr LXXIII/1980/18 z dnia 5 lipca 2018 r.

²¹ W obrębie obszaru rewitalizacji Łódź ma wyjątkową w skali kraju liczbę unikatowych, zabytkowych fabryk, pałaców, willi miejskich oraz kamienic, tworzących wyjątkowy charakter tego obszaru.

²² Uchwała Nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 r.

²³ Dz.U. z 2018 r. poz. 1398, dalej ustawa o rewitalizacji.

²⁴ Przyjęta uchwałą nr LIX/1252/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 27 marca 2013 r.

²⁵ Przyjętym Uchwałą Nr LV/1151/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 16 stycznia 2013 r.

²⁶ Przyjętym uchwałą Rady Miejskiej w Łodzi nr XI/139/11 z dnia 30 marca 2011 r. i stanowiącym kontynuację „Programu ochrony środowiska dla Miasta Łodzi na lata 2004 – 2007” zatwierdzonego uchwałą Nr XXXII/541/2004 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 23 czerwca 2004 r.

²⁷ Przyjętym Uchwałą Rady Miejskiej w Łodzi nr LXXVIII/2101/18 z dnia 31 października 2018 r.

wymagających rewitalizacji, za priorytet uznano polepszenie stanu technicznego i estetycznego centrum miasta, tzw. Strefy Wielkowiejskiej, czyli obszaru z najwyższą koncentracją zabytków o wysokich walorach historycznych, estetycznych i kulturowych. W tym celu w okresie objętym kontrolą sporządzono:

- diagnozę na potrzeby opracowania projektu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami; przeprowadzoną w latach 2013-2014 i obejmującą zasób dziedzictwa kulturowego oraz jego stan, a także potrzeby i nakłady finansowe konieczne do zrealizowania celu strategicznego Programu (*Odnowa obszaru Strefy Wielkowiejskiej, objętej obecnie destrukcyjnymi procesami przestrzennymi, społecznymi i gospodarczymi*). Oszacowane potrzeby finansowe wyniosły ponad 2 miliardy zł, w tym 1.170 mln zł na działania związane z rewitalizacją (zarówno środki z budżetu Miasta, jak i z innych źródeł finansowania zewnętrznego, m.in. Unii Europejskiej). Diagnoza ta stanowiła podstawę dalszych prac nad projektami rewitalizacji centrum miasta, a także była punktem wyjściowym kolejnych analiz prowadzonych już w 2018 r. w ramach przygotowywania projektu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łodzi na lata 2018-2021²⁸ - wartość wszystkich zadań w nim uwzględnionych wynosi ok. 1.500 mln zł;
- diagnozę zapotrzebowania finansowego na prowadzenie działań w ramach Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi (ROCL) – obszary 1-8; opartą na opracowanych w roku 2016 programach funkcjonalno-użytkowych dla obiektów objętych działaniami w ramach ROCL. Szacunkową wartość tego zadania określono na 980,7 mln zł (w tym zarówno inwestycje budowlane kubaturowe i liniowe oraz działania społeczne) zgodnie z umową o dofinansowaniu z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020;
- diagnozę zapotrzebowania finansowego na prowadzenie działań, w tym analizę negatywnych zjawisk i czynników kryzysowych na obszarze rewitalizacji prowadzoną na potrzeby Gminnego Programu Rewitalizacji na lata 2016-2026 (dotyczące m.in. stanu technicznego budynków w granicach specjalnej strefy rewitalizacji). Całkowity koszt realizacji GPR w latach 2017-2026 oszacowano na ok. 4,5 mld zł, w tym wkład Miasta Łodzi na 2,1 mld zł;
- diagnozę stanu zachowania oraz związanego z tym zapotrzebowania finansowego dla obiektów zlokalizowanych w obszarze tzw. Nowego Centrum Łodzi (NCL) oraz na obszarze położonym między NCL a al. Piłsudskiego (szacunkowy koszt wykonania prac remontowych dla elewacji ok. 350 budynków określono na ok. 179 mln zł.

(akta kontroli str. 102-109, 118, 700-749)

Miasto nie prowadziło odrębnych szacunków dotyczących potrzeb w zakresie dziedzictwa kulturowego z wydzieleniem mniejszości narodowych. Jak wyjaśniła Miejski Konserwator Zabytków, głównym zadaniem gminy jest ochrona dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jej terenie w ogóle, a więc ochrona ta odbywa się bez względu na proveniencję obiektu.

(akta kontroli str. 700-711)

1.5. Zgodnie z założeniami Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017, przez cały okres jego realizacji Biuro MKZ, będącego głównym koordynatorem Programu, prowadziło systematyczny monitoring wykonania i zaawansowania poszczególnych zadań. Komórki biorące udział w realizacji Programu zobowiązano do wypełniania w okresach półrocznych i przedkładania MKZ kart realizacji zadań. W kartach tych, dla każdego ujętego w Programie

²⁸ Obecnie projekt Programu z cezurą czasową 2019-2022.

zadania oraz w odniesieniu do okresu sprawozdawczego, podawano m.in.: wysokość rzeczywiście poniesionych nakładów, opis zaplanowanych i zrealizowanych działań, uzyskane wskaźniki/rezultaty w odniesieniu do określonych w Programie, procent zaawansowania zadania w okresie sprawozdawczym, przyczyny niepełnej realizacji, pojawiające się trudności w trakcie realizacji zadania oraz przewidywane zagrożenia w przyszłości.

Na podstawie przedkładanych danych, pracownicy Biura MKZ prowadzili analizę procesu wdrażania Programu, w tym w zakresie bieżącej oceny stopnia realizacji działań, identyfikowania trudności, obszarów problemowych i ryzyka oraz rekomendowali działania naprawcze i nowe zamiennie rozwiązania. Opracowane w wyniku tych analiz wnioski zamieszczano w sprawozdaniach z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

(akta kontroli str. 118, 120-123, 151-165)

W badanym okresie w Urzędzie sporządzono dwa sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, tj. za lata 2015-2016 oraz za cały okres obowiązywania programu. Obejmowały one część opisową oraz tabelę zadań, w której opisane zostały działania podjęte w okresach sprawozdawczych przez właściwe jednostki, wraz z podaniem wartości zadania (szacunkowej i rzeczywistej), okresu realizacji, stopnia zaawansowania realizacji (wartości procentowe) oraz wskaźników realizacji (np. liczby zrewaloryzowanych obiektów budowlanych, powierzchni ulic lub terenów zieleni poddanych pracom rewaloryzacyjnym).

Ogółem w wyniku realizacji Programu w latach 2014-2017, spośród 77 zadań ujętych w trzech celach operacyjnych, 65 (tj. 84,4%) zrealizowanych zostało w całości lub części (będących w trakcie realizacji), przy wykorzystaniu 74,9% założonych środków. W szczególności:

- w ramach Rewitalizacji Strefy Wielkomięskiej (Cel I Kierunek I Zadanie I) zrewitalizowana została powierzchnia ok. 50 ha terenu miasta. Oprócz trwających prac projektowych i budowlanych (opracowanie dokumentacji w postaci programów funkcjonalno-użytkowych dla obiektów i obszarów objętych działaniami rewitalizacyjnymi) podpisane zostały również umowy na dofinansowanie z budżetu Unii Europejskiej oraz budżetu państwa na program Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi dla kwartałów od 1 do 8. Zaplanowano wyremontowanie 69 budynków oraz poprawę jakości przestrzeni publicznych na 53 ulicach, skwerach i placach;
- zadaniem Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych (Cel I Kierunek I Zadanie 5) w ramach programu Miasto Kamienic objęto 40 budynków²⁹, dla których wykonano dokumentację projektową i zakończono prace budowlane w I lub II etapie;
- w ramach zadania Rozszerzenie zasobu i sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego (Cel I Kierunek II Zadanie 1) m.in. utworzono Park Kulturowy ulicy Piotrkowskiej³⁰ oraz uzyskano tytułu Pomnika Historii „Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego”. Ponadto ścisłe centrum miasta (obszar o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, w tym stanowiącymi dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych), zostało objęte miejscowymi planami

²⁹ M.in. kamienica małżeństwa Hersza i Mindla Talerma (ul. Sienkiewicza 20), kamienica Ruchli-Łaji Gerszew-Szlosser (ul. Sienkiewicza 18), kamienica małżeństwa Ezre i Szury Szykier (ul. Północna 1/3), kamienica Franciszka Fischera (ul. Piotrkowska 54), kamienica Roberta Weyraucha (ul. Piotrkowska 41), zajazd (ob. kamienica) małżonków Teodora i Eleonory Engel (ul. Piotrkowska 3).

³⁰ Uchwała nr XXI/483/15 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 9 grudnia 2015 r. Parkiem kulturowym została objęta przestrzeń urbanistyczno – architektoniczna reprezentacyjnej, jednej z najdłuższych w Europie ulicy Piotrkowskiej. Nową formę ochrony wprowadzono w celu zachowania dziedzictwa kulturowego i utrwalenia historycznego charakteru układu przestrzennego, m.in. poprzez zapewnienie odpowiedniej ekspozycji obiektów zabytkowych.

zagospodarowania przestrzennego sankcjonującymi ochronę konserwatorską obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta Łodzi oraz określających ramy do sprawowania tej ochrony w oparciu o katalog zakazów, nakazów i dopuszczeń w przepisach prawa miejscowego (Cel I Kierunek II Zadanie 2).

Ponadto rewitalizacji poddano m.in. dziewięć budynków zlokalizowanych na Księżym Młynie³¹, opracowano Księgę Standardów ulicy Piotrkowskiej, przygotowano wnioski w sprawie wpisania Cmentarza Żydowskiego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, opracowano 157 kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa (tzw. białych kart).

(akta kontroli str. 151-229, 700-749, 760)

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków sprawozdanie z realizacji Programu za lata 2015-2016 sporządzone i zatwierdzone przez Prezydenta Miasta Łodzi, zostało przedstawione Radzie Miejskiej w Łodzi na sesji w dniu 5 kwietnia 2017 r.

(akta kontroli str. 202-212)

1.6. W celu popularyzowania dziedzictwa kulturowego Łodzi oraz budowania lokalnej tożsamości mieszkańców, Miejski Konserwator Zabytków:

- opracował materiały, na podstawie których w 2016 r. wydany został numer kwartalnika „Renowacje i Zabytki” (1/2016)³² w całości poświęcony Łodzi i prowadzonym w mieście działaniom rewitalizacyjnym i rewaloryzacyjnym;
- opracował materiały i na ich podstawie stworzył „Szlak Zabytków Techniki” – opracowany został katalog zachowanych zabytków techniki znajdujących się na terenie Łodzi oraz trasa kilku szlaków tematycznych i jednego szlaku głównego po zachowanych w przestrzeni publicznej zabytkach techniki. Szlaki te zostały naniesione na specjalnie do tego celu opracowanej mapie, uzupełnionej przewodnikiem z ilustracjami i informacjami na temat zarówno zabytków techniki, jak i budynków i zakładów, z których pochodzą. Dodatkowo w 2017 r. wydany został album z atrakcyjnymi zdjęciami tych zabytków;
- od 2016 r. organizował coroczny konkurs „Zabytek Dobrze Utrzymany”³³ wzorowany na ministerialnym konkursie Zabytek Zadbany. W konkursie tym wzięło udział łącznie 50 obiektów, w większości stanowiących dziedzictwo materialne mniejszości narodowych³⁴, a wyróżnienie otrzymywali właściciele bądź zarządcy budynków z terenu miasta, które w ostatnich latach podlegały generalnym pracom remontowym, konserwatorskim i restauratorskim, a także/lub były utrzymywane we właściwym stanie i stanowiły ozdobę miasta. Co roku, w trakcie uroczystej gali, przyznawane były trzy nagrody: Nagroda

³¹ Zlokalizowany w Łodzi (na terenie obejmującym ulice św. Emilii, Przędzalnianej, Fabrycznej, Księży Młyn, Milionowej, Tymienieckiego) zespół zabytkowych fabryk włókienniczych i obiektów towarzyszących, powstałych na miejscu dawnej osady młyńskiej, kupionych w 1870 r. przez Karola Wilhelma Scheiblera, jednego z największych łódzkich przemysłowców pochodzącego z rodziny niemieckiej wyznania ewangelicko-augsburskiego.

³² <https://www.renowacjeizabytki.pl/archiwum/Renowacje-i-Zabytki-12016,4005>

³³ <https://um.lodz.pl/aktualnosci/artukul/wybiierz-zabytek-dobrze-utrzymany-trwa-glosowanie-na-vox-populi-id24625/2018/11/27/>

³⁴ Np. w 2016 r.: Pałac Gustawa Schreera (ul. Narutowicza 48), Pałac Jakuba Kestenberga (ul. Sterlinga 62/64), Kamienica wielkowiejska Traugutta Lehmana (ul. Piotrkowska 149), Kamienica wielkowiejska Jonasza Warszawskiego (ul. Piotrkowska 114), Kamienica wielkowiejska Małżonków Müller (ul. Piotrkowska 225), w 2017 r. m.in.: Pałac Karola Poznańskiego (ul. Gdańska 32), Rosyjski Bank Państwa Oddział w Łodzi, (al. Kościuszki 14), Zespół fabryczny F. Ramischa (ul. Piotrkowska 138/140), Rezydencja A. Grohmana (ul. Tylna 14), Zespół fabryczny Włókienniczej Spółki Akcyjnej N. Eitingon i S-ka (ul. Sienkiewicza 82/84) oraz w 2018 r. m.in.: Kamienica czynszowa Ferdynanda Rathe (ul. Narutowicza 18), Kamienica czynszowa Izaaka Baumgolda (ul. Narutowicza 49), Budynek Gimnazjum Żeńskiego Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich (ul. Piramowicza 6), Kamienica czynszowa Mordki Olszera (ul. Piramowicza 4), Budynek w zespole fabrycznym F. Ramischa (ul. Roosevelta 6/12).

Mieszkańców Miasta (na drodze ogólnomiejskiego plebiscytu prowadzonego za pośrednictwem platformy cyfrowej Vox Populi), Nagroda Prezydenta Miasta oraz Nagroda Miejskiego Konserwatora Zabytków. Dodatkowo w 2018 r. wydany został album, w którym zaprezentowano fotografie kandydatów oraz laureatów nagród z lat 2016-2017;

- w latach 2016-2017 zlecił badanie kolorystyki pierzei ulicy Moniuszki (dawnego Pasażu Meyera). W ramach wykonanych prac przeprowadzono specjalistyczne badania konserwatorskie oraz opracowano dokumentację historyczną i konserwatorską dotyczącą pierwotnych rozwiązań kolorystycznych i materiałowych dla każdego budynku tworzącego północną i południową pierzeję ulicy. Dokumentacja uzupełniona została fotografiami historycznymi i współczesnymi oraz rysunkami elewacji poszczególnych budynków;
- we wrześniu 2017 roku rozpoczął budowę Lapidarium Detalu w Łodzi, gdzie zostaną wyeksponowane gromadzone od 1996 r. w Magazynie Detalu zbiory detali architektonicznych i elementów wykończenia i wyposażenia historycznych budynków w mieście, obejmujące często jedyne zachowane do dziś elementy obiektów, które uległy zniszczeniu na przestrzeni ostatnich lat. Zakończenie budowy Lapidarium planowane jest na III kwartał 2019 r.;
- w 2019 r. rozpoczął prace nad realizacją projektu „Ścieżka Kulturowa Czterech Wyznań”, w ramach którego powstanie szlak turystyczny uwzględniający wszystkie istotne dla społeczności łódzkiej do 1939 r. obiekty sakralne w ramach czterech religii dominujących w strukturze społecznej Łodzi przełomu XIX i XX wieku (katolicyzm, ewangelizm, protestantyzm i wyznanie mojżeszowe). W 2019 r. planowane jest wykonanie folderu z mapą szlaku i oznaczeniem 39 obiektów, w tym zniszczonych w 1939 r. łódzkich synagog. Drugim etapem projektu będzie umieszczenie oznakowania obiektów uwzględnionych na szlaku w przestrzeni miejskiej. Pierwszym z nich będzie synagoga Ezras Izrael przy ul. Wólczańskiej 6 – umieszczona zostanie pamiątkowa tablica z wizualizacją budynku we współczesnym kontekście i otoczeniu. Otwarcie szlaku i odsłonięcie tablicy planowane jest na jesień 2019 r. i będzie połączone z obchodami rocznicy likwidacji łódzkiego getta oraz 80. rocznicy spalenia synagog łódzkich.

(akta kontroli str. 700-760)

Ponadto jednostki organizacyjne Miasta Łodzi realizowały m.in.:

- w latach 2016-2017 projekt edukacyjny „Odkrywcy Łodzi”, prowadzony przez Szkolne Schronisko Młodzieżowe i opierający się na specjalnie zorganizowanych wycieczkach i lekcjach w terenie³⁵, w trakcie których uczestnicy poznawali sztukę, architekturę i przyrodę Łodzi. W projekcie wzięło udział łącznie 2631 uczniów;
- w latach 2015-2017 projekt edukacyjny z zakresu upowszechniania wiedzy o łódzkich zabytkach wśród dzieci i młodzieży szkolnej realizowany przez Stowarzyszenie Estetyka Raz! z zastosowaniem specjalnych pomocy dydaktycznych (makiet łódzkich kamienic, klocków architektonicznych, oryginalnych detali z łódzkich kamienic). W przeprowadzonych w ramach projektu 173 warsztatach o łódzkiej architekturze w łódzkich szkołach podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych wzięło udział ok. 5.190 uczniów;

³⁵ Np. „Zakłete w kamieniu, zatopione w szkłe” – Łódzka secesja, „Zaginiona dzielnica” - zwiedzanie Parku Staromiejskiego, wycieczka „Śladami Karola Scheiblera” - Muzeum Kinematografii, czy też wycieczka „Śladem łódzkiej kolei” - Łódź Fabryczna.

- od 2012 r. projekt Stowarzyszenia „Na co dzień i od święta” pod nazwą: „Dzieci Bałut – murale pamięci” przybliżający historię dzieci, które w getcie łódzkim doświadczyły okrucieństwa II wojny światowej, obejmujący Ścieżkę Murali Pamięci złożoną z 21 malowideł - wizerunków autentycznych dzieci polskich, żydowskich i romskich żyjących na Bałutach, odwzorowanych na podstawie archiwalnych fotografii. W 2016 r. realizacja projektu powiązana była z upamiętnieniem 75. rocznicy deportacji Żydów Zachodnich do Litzmannstadt Getto.

(akta kontroli str. 231-254, 750-760)

Dodatkowo, w celu m.in. budowania i podtrzymywania dialogu międzykulturowego, utworzone zostało w 2014 r. Centrum Dialogu im. Marka Edelmana w Łodzi³⁶. Podstawowym zadaniem Centrum jest prowadzenie działalności edukacyjno-badawczo-kulturalnej, dotyczącej przede wszystkim popularyzowania dorobku różnych kultur, promowania wielokulturowego i wieloetnicznego dziedzictwa Łodzi, ze szczególnym uwzględnieniem kultury żydowskiej, upowszechniania idei tolerancji oraz przeciwdziałania przejawom rasizmu, ksenofobii i braku szacunku dla ludzi odmiennych światopoglądów, pochodzenia i kultury. Centrum prowadzi działalność edukacyjną dla dzieci, młodzieży i dorosłych oraz realizuje projekty upamiętniające łódzką społeczność żydowską, tworzy kolekcje związane z historią getta łódzkiego (Litzmannstadt Getto), prowadzi działania na rzecz upamiętnienia Ocalałych i Sprawiedliwych oraz ich rodzin. W ramach prowadzonej działalności edukacyjnej Centrum Dialogu organizuje wydarzenia wielokulturowe (np. Dni Kultury niemieckiej, polskiej, żydowskiej, rosyjskiej, romskiej), realizuje działania na rzecz upamiętnienia Ocalałych i Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata i ich rodzin, a także spacerów, wykłady otwarte, wystawy, koncerty czy przedstawienia.

(akta kontroli str. 700-711)

1.7. Zabytki ruchome stanowiące dziedzictwo mniejszości narodowych znajdowały się we wszystkich pięciu muzeach miejskich, w tym tylko w trzech stanowiły część muzealiów. I tak:

- a) w zbiorach Muzeum Miasta Łodzi przechowywanych w Pałacu Izraela Poznańskiego zebrane zostały liczne (ok. 1.750 pozycji) przedmioty użytkowe i dokumenty związane z kultem religijnym, życiem codziennym i działalnością przedstawicieli mniejszości narodowych (żydowskiej, rosyjskiej/prawosławnej, niemieckiej), a także muzykalia i malarstwo (obrazy, ikony). Dodatkowo, w Muzeum Sportu i Turystyki (oddziale MMŁ) znajdują się muzealia (dokumenty klubowe, numizmaty, puchary) związane z łódzkimi mniejszościami narodowymi i etnicznymi, głównie z niemieckimi i żydowskimi stowarzyszeniami sportowymi. Muzeum sukcesywnie wzbogaca muzealne zbiory o kolejne obiekty, w tym dzieła sztuki, związane z dziedzictwem mniejszości narodowych związanych z Łodzią. Wśród pozyskanych w ostatnim czasie muzealiów znajdują się m.in.: trzy dzieła Samuela Hirszenberga (w 2017 r.), dwa dzieła Wincentego Braunera, dzieło Otto Pippla (w 2018 r.) oraz dzieło Maurycego Trębacza (w 2019 roku). Zbiory te prezentowane były w ramach ekspozycji stałych (dotyczących wybranych tematów z historii Łodzi i dziejów Rodziny Poznańskich oraz upamiętniających wybitnych Łodzian poprzez tzw. Panteon Wielkich Łodzian³⁷) i wystaw stałych i czasowych, w tym m.in.: „Wiele wyznań,

³⁶ Miejska instytucja kultury utworzona Uchwałą nr LXXXIII/1754/14 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 9 kwietnia 2014 r.

³⁷ W Panteonie Wielkich Łodzian znajdują się ekspozycje i gabinety poświęcone osobom związanym z Łodzią, które odegrały znaczącą rolę w dziejach miasta. Zorganizowano min. gabinety: Juliana Tuwima, Karla Dedeciusa, Marka Edelmana oraz Izraela Poznańskiego, udostępniono ekspozycje: „Aleksander Tansman - warsztat kompozytora” oraz „Artur Rubinstein - Muzeum Mistrza Artura”, a w dawnych apartamentach

jedno miasto"³⁸ (w latach 2015-2016), „Dziedzictwo dwóch kultur” (w latach 2015-2016), „Bracia Hirszenbergowie – w poszukiwaniu Ziemi Obiecanej” (w latach 2015-2017), „Kolory Prawosławia – Polska” (w 2016 r.), „Na wspólnym podwórku - łódzki tygiel kultur i wyznań” (wystawa stała od 2017 r.)³⁹ oraz „Ekspresje Wolności. Bunt i Jung Idysz - wystawa, której nie było...” (w latach 2018-2019);

(akta kontroli str. 680-685, 700-716)

- b) Centralne Muzeum Włókiennictwa w swoich zbiorach posiada m.in. próbniki i większe fragmenty tkanin odzieżowych i dekoracyjnych, dokumenty ikonograficzne⁴⁰, dokumenty z życia społecznego, fotografie i przedmioty związane z życiem codziennym i działalnością przedstawicieli mniejszości narodowych okręgu łódzkiego z okresu przed 1939 r. Zbiory te, pochodzące głównie z fabryk założonych przez przedstawicieli mniejszości żydowskiej⁴¹ i niemieckiej⁴², są zinwentaryzowane w kolekcji historii włókiennictwa i kolekcji tkaniny przemysłowej Działu Przemysłu Włókienniczego oraz w kolekcji Skansenu Łódzkiej Architektury Drewnianej Działu Kontekstów Kulturowych Włókiennictwa. Obiekty prezentowane były na wystawach w siedzibie muzeum: „Dawne Zakłady Ludwika Geyera 1828 - 2002” (w latach 2002-2017), „Pamięć utrwalona. Dary i nabytki Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi z lat 2003-2014” (w latach 2015-2016.) oraz na wystawie „Dziedzictwo dwóch kultur” w Muzeum Miasta Pabianic (w 2016 r.). Wizerunki cyfrowe części obiektów prezentowane są od 2019 r. na portalu digitex.cmwl.pl. Ponadto w depozycie muzeum znajdują się obiekty związane z życiem codziennym żydowskiej rodziny Goldbergów, zaprezentowanych w ramach wystawy „W kuchni Pani Goldbergowej” (w latach 2012-2017);

(akta kontroli str. 693-696, 700-716)

- c) w zbiorach Muzeum Tradycji Niepodległościowych kolekcję związaną z mniejszością żydowską tworzy 229 obiektów zarejestrowanych pod hasłami „Judaica” oraz „Getto łódzkie”, w tym m.in. ulotki, obrazy, przedmioty związane z religią judaistyczną, przedmioty związane z funkcjonowaniem getta żydowskiego w Łodzi (dokumenty, karty obiadowe, bony i przekazy pocztowe, plany i obwieszczenia, monety i banknoty), a także fotografie wykonane na terenie getta łódzkiego, karty pocztowe wysłane z getta łódzkiego w 1941 i 1942 r. oraz kufer rodziny z Wiednia, deportowanej w X 1941 r. do getta łódzkiego (eksponowany na ekspozycji stałej w Oddziale Stacja Radegast w okresie 2016 - 7 marca 2018 r. oraz od 1 marca 2019 r. do chwili obecnej). Ponadto, Muzeum posiada pozostałości po mniejszości rosyjskiej i niemieckiej (fotografie, monety, banknoty, broń, mundury). Obiekty te nie stanowią

mieszkalnych Rodziny Poznańskich zaaranżowane zostały wystawy ukazujące wnętrza burżuazji przemysłowej XIX-wiecznej Łodzi. Zorganizowano również „Saloniki Artystyczne”, w których prezentowane są m.in. dzieła sztuki autorstwa artystów pochodzenia żydowskiego.

³⁸ Ekspozycja prezentująca wielowyznaniowe dziedzictwo Łodzi, ukazująca tradycje i zwyczaje oraz obiekty związane z kultem religijnym łodźian wywodzących się z czterech tradycji wyznaniowych: judaizmu, katolicyzmu, protestantyzmu i prawosławia.

³⁹ Wystawa opowiadająca o wielonarodowym, wielokulturowym mieście oraz codzienności jego mieszkańców (Żydów, Niemców i Polaków) do 1939 r.

⁴⁰ Takie jak: fotografie, pocztówki, druki, plany, rysunki techniczne.

⁴¹ W tym należących do: Izraela Poznańskiego z lat 1909 - 1939, rodziny Silbersteinów z lat 1894 -1913, Szaj Rosenblatt z lat 1901 -1929, Oskara Kohna z lat 1890 -1935, rodziny Eitingon z lat 1918 -1939.

⁴² W tym należących do: Roberta Biedermanna z lat 1907 -1939, Juliusza Heinzela z lat 1896 -1919, Scheiblera i Grohmana z lat 1856 - 1939, rodziny Kindermanów z lat 1901 -1939, Krusche i Ender z lat 1889 - 1939, Karola Steinerta z lat 1900 -1934, rodziny Schweikertów z lat 1906 -1939, Adolfa Horaka z lat 1907 -1939, K.T.Buhlego z lat 1918 -1939, Karola Eiserta z lat 1914 -1939, Rudolfa Kindlera z lat 1896 - 1939 oraz Ludwika Geyera z lat 1885 - 1939.

osobnych kolekcji zbiorów, są zarejestrowane w głównych działach razem z innymi obiektami.

(akta kontroli str. 697-716)

Zarówno Muzeum Kinematografii w Łodzi, jak i Miejska Galeria Sztuki nie posiadają muzealiów stanowiących dziedzictwo mniejszości narodowych. Tym niemniej, siedziby obu muzeów mieszczą się w posiadłościach należących dawniej do fabrykantów pochodzenia niemieckiego. Muzeum Kinematografii mieści się w posiadłości należącej dawniej do Karola Wilhelma Scheiblera (obejmującej pałac oraz budynki dawnej wozowni i stajni). W części pałacu zachowane są i udostępniane zwiedzającym oryginalne wnętrza oraz częściowo wystrój i umeblowanie pomieszczeń (m.in. biurko, kredensy, kanapy i skrzynio-ławy, szafy, żyrandole i kinkiety).

Natomiast Miejska Galeria Sztuki jest użytkownikiem zabytkowej willi secesyjnej Leopolda Kindermanna, w której zachowane są zabytkowe elementy wystroju architektonicznego (witraże, sztukaterie, stolarka, kominek, kraty i balustrady).

(akta kontroli str. 686-689, 700-716)

Wszystkie objekty i ww. muzealia poddawane były konserwacji zachowawczej w ramach budżetów poszczególnych muzeów, np. Muzeum Tradycji Niepodległościowej zleciło w 2018 r. konserwację pozyskanego w wyniku darowizny nadpalonego fragmentu Tory pochodzący z Grodna (koszt konserwacji wyniósł 1,3 tys. zł brutto), a Muzeum Miasta Łodzi zleciło wykonanie ram i dokonanie oprawy części prac na potrzeby wystawy „Ekspresje wolności. Bunt i Jung Idysz - wystawa, której nie było...” (koszt 2,0 tys. zł) oraz wykonało – sfinansowaną grantem z Rotshild Foundation w kwocie 129,8 tys. zł - pełną konserwację czterech wielkoformatowych dzieł sztuki autorstwa Samuela Hirszenberga wraz z ramami stiukowymi i drewnianymi.

(akta kontroli str. 680-699)

1.8. Sprawując opiekę nad zabytkami, w tym stanowiącymi dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych, dla których w badanym okresie Miasto Łódź było zarządcą, zgodnie z art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków, Miasto finansowało prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, ponosiło też koszty ich bieżącego utrzymania i ochrony.

W badanym okresie na odbudowę, utrzymanie i zabezpieczenie zabytków Miasto wydatkowało łącznie 271.060,1 tys. zł⁴³, tj. 2,1% wszystkich wydatków Miasta w tym okresie⁴⁴. Wydatki na rzecz zabytków mniejszości narodowych wyniosły łącznie 186.482,3 tys. zł⁴⁵, w tym 1.725,1 tys. zł przeznaczono na ochronę dwóch zabytkowych cmentarzy: Starego przy ul. Ogrodowej w Łodzi i Żydowskiego przy ul. Brackiej w Łodzi.

Na utrzymanie zabytków mniejszości narodowych Miasto wydatkowało w badanym okresie nie tylko środki własne, ale również ubiegało się o środki europejskie m.in. u Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz u Marszałka Województwa Łódzkiego. W wyniku tych działań otrzymało środki w wysokości 332.880,7 tys. zł⁴⁶ z przeznaczeniem na prace remontowe przy 107 obiektach stanowiących dziedzictwo mniejszości narodowych, prowadzone w wyniku realizacji 19 projektów, w tym współfinansowanych w ramach:

⁴³ 75.633,1 tys. zł w 2016 r., 64.417,1 tys. zł w 2017 r., 95.473,6 tys. zł w 2018 r. i 35.536,3 tys. zł w 2019 r. (do 30.04).

⁴⁴ Poniesione w badanym okresie wydatki wyniosły łącznie 13.177.652,2 tys. zł. W poszczególnych latach wydatki Miasta wyniosły: 3.840.394,4 tys. zł w 2016 r., 3.941.746,2 tys. zł w 2017 r., 4.022.211,5 tys. zł w 2018 r. i 1.373.300,2 tys. zł w 2019 r. (do 30.04).

⁴⁵ 51.967,8 tys. zł w 2016 r., 39.802,8 tys. zł w 2017 r., 67.155,5 tys. zł w 2018 r. i 27.556,1 tys. zł w 2019 r. (do 30.04).

⁴⁶ 225.420,4 tys. zł w 2017 r., 42.883,1 tys. zł w 2018 r. i 34.577,3 tys. zł w 2019 r.

- Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 (m.in. 23.128,2 tys. zł z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na modernizację Muzeum Miasta Łodzi oraz Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi),
 - Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020, m.in.:
 - o 129.610,3 tys. zł w ramach projektów „Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi”,
 - o 35.956,9 tys. zł w ramach projektu „Szlakiem Architektury Włókienniczej. Rewitalizacja Księżego Młyna”,
 - o 26.651,8 tys. zł w ramach projektu „Rewitalizacja przestrzeni miejskiej przy ul. Moniuszki 3, 5 i Tuwima 10 (Program Nowe Centrum Łodzi)”,
 - o 19.849,1 tys. zł w ramach projektu „Zagospodarowanie obiektów pofabrycznych i kompleksu pałacowego Steinertów”.
- (akta kontroli str. 5445-655)

1.9. W okresie objętym kontrolą do Urzędu wpłynęło 147 wniosków o udzielenie - na podstawie art. 81 i 82 ustawy o ochronie zabytków, dotacji w łącznej kwocie 47.932 tys. zł⁴⁷ na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach zlokalizowanych w granicach administracyjnych Miasta Łodzi. Zasady i tryb udzielania tych dotacji określone były w regulaminach stanowiących załączniki do uchwał Rady Miejskiej w Łodzi⁴⁸, a zawarte w nich kryteria rozpatrywania wniosków o przyznanie dotacji przez Komisję obejmowały w szczególności:

- stan zachowania zabytku (konieczność zapewnienia ochrony substancji zabytkowej),
- dostępność zabytku dla ogółu społeczności lokalnej i turystów,
- promowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego Łodzi,
- wysokość zaangażowanych finansowych środków własnych wnioskodawcy,
- kontynuacja prac.

Zgodnie z ww. zasadami, w badanym okresie Komisja zatwierdziła do udzielenia 83 dotacje na łączną kwotę 11.844,1 tys. zł⁴⁹. W większości przypadków (73,8%-79,6% w poszczególnych latach⁵⁰) dotyczyły one obiektów stanowiących materialne dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowej (wyodrębnionych na potrzeby kontroli NIK). Przyznane kwoty dotacji stanowiły od 4,3% do 100% wnioskowanych kwot. Jak wyjaśniła Zastępca Dyrektora Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków, wynikało to m.in. z wysokości ujętych w planie finansowym kwot dużo niższych w porównaniu z wnioskowanymi, chęci udzielenia wsparcia jak największej liczbie wnioskodawców, a także z zakresu zaplanowanych do realizacji prac, analizy ich właściwej kolejności wynikającej z zasad budowlanych i konserwatorskich, możliwości wykonania w danym roku budżetowym, zaawansowania konkretnych etapów, bądź ukończenia prac w ważnych i cennych zabytkach, często monumentalnych i złożonych pod względem problematyki konserwatorskiej, a często także zagrożonych z uwagi na swój stan zachowania (np. kościoły różnych wyznań monumentalne kaplice i mauzolea na łódzkich nekropoliach różnych

⁴⁷ 47.039,3 tys. zł po uwzględnieniu korekt dokonanych przez wnioskodawców.

⁴⁸ Uchwały nr LXXII/1383/06 z dnia 12 lipca 2006 r., zmienionej uchwałą nr LXXIII/1415/06 z dnia 30 sierpnia 2006 r. oraz Uchwały nr LIV/1304/17 z dnia 5 lipca 2017 r.

⁴⁹ Odpowiednio: 3.500 tys. zł w 2016 r., 3.544,1 tys. zł w 2017 r., 2.500 tys. zł w 2018 r. i 2.300 tys. zł w 2019 r. Łączna kwota zatwierdzonych do udzielenia dotacji stanowiła 0,09% łącznej kwoty wydatków Miasta poniesionych w badanym okresie.

⁵⁰ Na prace przy zabytkach stanowiących dziedzictwo mniejszości narodowych przyznano dotacje w wysokości: 2.595 tys. zł w 2016 r., 2.614,1 tys. zł w 2017 r., 1.958 tys. zł w 2018 r. i 1.830 tys. zł w 2019 r. (tj. odpowiednio 74,1%, 73,8%, 78,3% i 79,6% łącznej kwoty dotacji przyznanych w danym roku).

wyznań). Opracowana przez Komisję propozycja udzielenia dotacji procedowana była w ramach posiedzeń min. trzech komisji Rady Miejskiej w Łodzi, a ostateczny projekt uchwały w sprawie udzielenia dotacji był prezentowany, dyskutowany, głosowany i przyjmowany przez wszystkich radnych większością głosów na posiedzeniu Rady Miejskiej.

Jak wynika z wyjaśnień Zastępcy Dyrektora Biura MKZ, nadrzędną ideą i zasadą przyznawanych dotacji dla właścicieli obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków jest wsparcie podejmowanych przez nich działań na rzecz ratowania i odnawiania zabytków, jednak nie wyręczanie i zwalnianie ich z ustawowych obowiązków wynikających z przepisów prawa. Wsparcie to ma także na celu zaktywizowanie właścicieli zabytków w pozyskiwaniu środków na ich remonty z różnych instytucji. Ponadto mają oni również możliwość skorzystania z wdrożonych przez miasto strategicznych i priorytetowych działań rewitalizacyjnych, zaplanowanych na najbliższe lata, a od 2017 r. obowiązuje zbliżony program⁵¹ o charakterze pomocowym dla właścicieli zabytków (wpisanych do rejestru i do gminnej ewidencji zabytków) oraz innych obiektów usytuowanych na obszarze Specjalnej Strefy Rewitalizacji.

(akta kontroli str. 122-323, 378-385, 406, 750-759)

W związku z rezygnacją części beneficjentów z dofinansowania, w badanym okresie faktycznie przyznano 75 dotacji na kwotę 11.180,7 tys. zł⁵², z czego w latach 2016-2018 przekazano beneficjentom 8.880,7 tys. zł⁵³, rozliczona kwota wyniosła 8.795,9 tys. zł, a 84,8 tys. zł zwrócono na rachunek UMŁ.

W wykonaniu dyspozycji art. 82 ust. 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków, wykazy zatwierdzonych do udzielenia dotacji⁵⁴ przekazywane były do Departamentu Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departamentu Kultury i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi oraz do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi.

(akta kontroli str. 335-387)

Analiza ośmiu umów dotyczących przyznanych dotacji na prace przy zabytkach stanowiących dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych na łączną kwotę 4.214,2 tys. zł (37,7% łącznej kwoty dotacji udzielonych w badanym okresie) wykazała, że we wszystkich przypadkach wyboru kontrolowanych projektów dokonano w sposób zgodny z prawem i założeniami programu, a kryteria wyboru były zgodne z celami, założeniami i zasadami określonymi w uchwałach podjętych na podstawie art. 81 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków. Przyznana kwota dotacji stanowiła od 19,8% do 99,9% kwoty wnioskowanej (średnio 64,7%).

Podpisane z beneficjentami dotacji umowy zawierały postanowienia wymagane obowiązującym prawem oraz założeniami programu. Wypłata pierwszych transz dotacji uzależniona była od dostarczenia przez wnioskodawców określonych umową

⁵¹ Program dotacji na roboty budowlane polegające na remoncie lub przebudowie oraz na prace konserwatorskie i restauratorskie nieruchomości położonych na obszarze Specjalnej Strefy Rewitalizacji, wprowadzony uchwałą Nr XLII/1095/17 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 22 lutego 2017 r. w sprawie ustanowienia na obszarze rewitalizacji miasta Łodzi Specjalnej Strefy Rewitalizacji (zmienionej uchwałą Nr XLV/1182/17 z dnia 5 kwietnia 2017 r.).

⁵² W tym: 20 dotacji na kwotę 3.169,2 tys. zł w 2016 r., 20 na 3.361,6 tys. zł w 2017 r., 18 na 2.350 tys. zł w 2018 r. i 17 na kwotę 2.300 tys. zł w 2019 r.

⁵³ W 2019 r. w wyniku podpisanych 17 umów łączna kwota udzielonych dotacji wyniosła 2.300 tys. zł. Do dnia 19 czerwca 2019 r. środki nie zostały jeszcze przekazane żadnemu z beneficjentów.

⁵⁴ Zawarte zostały w załącznikach do uchwał Rady Miejskiej w Łodzi: nr XXVII/677/16 z dnia 30 marca 2016 r. dotycząca dotacji przyznanych na 2016 r., nr XLII/1099/17 z dnia 22 lutego 2017 r. dotycząca dotacji przyznanych na 2017 r., nr LXVIII/1735/18 z dnia 7 marca 2018 r. dotycząca dotacji przyznanych na 2018 r. oraz nr VIII/268/19 z dnia 10 kwietnia 2019 r. dotycząca dotacji przyznanych na 2019 r.

dokumentów⁵⁵ oraz – tam, gdzie przewidziano wkład własny – następowała po udokumentowaniu poniesionego wkładu własnego. Kolejne transze dotacji przekazywano po zatwierdzeniu rozliczenia poprzedniej⁵⁶. Beneficjentów dotacji zobowiązano do przedkładania oryginałów lub kopii dokumentów potwierdzonych za zgodność z oryginałem oraz do uzupełniania informacji na wniosek pracowników Biura MKZ.

Przekazana do dnia kontroli (tj. do dnia 19 czerwca 2019 r.) kwota badanych dotacji wyniosła 3.214,2 tys. zł, a transze dotacji w większości przypadków⁵⁷ przekazywano w terminach do 14 dni od daty zatwierdzenia przez MKZ kompletności przedłożonej dokumentacji lub poprawności rozliczenia wypłaconej transzy. Dotacje przyznane w 2019 r., do dnia 19 czerwca 2019 r. nie zostały wypłacone.

W ramach realizacji uprawnień kontrolnych wobec podmiotów, które otrzymały dofinansowanie, przedstawiciele Biura uczestniczyli w częściowych i końcowych odbiorach prac realizowanych przy udziale dotacji - w wyniku ww. działań nadzorczych w jednym przypadku, wskutek stwierdzonych nieprawidłowości (wadliwie wykonane fragmenty gzymsu wieńczącego oraz obróbki okienne) beneficjent zwrócił część dotacji w wysokości 3,7 tys. zł. Pozostałą kwotę wydatkowano prawidłowo.

(akta kontroli str. 378-405)

1.10. Dodatkowo, w celu ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa mniejszości narodowych, w badanym okresie Miasto Łódź m.in. przyznawało dotacje:

- na roboty budowlane polegające na remoncie lub przebudowie oraz na prace konserwatorskie i restauratorskie nieruchomości położonych na obszarze Specjalnej Strefy Rewitalizacji (w latach 2018-2019 przyznano łącznie 32 dotacje na łączną kwotę 3.710 tys. zł⁵⁸, w tym 2.728 tys. zł na prace przy nieruchomościach będących zabytkami mniejszości narodowych);
- w ramach programu „Wsparcie realizacji zadania publicznego w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego”, m.in. na:
 - o przygotowanie projektu wniosku o wpis łódzkiego cmentarza żydowskiego przy ul. Brackiej w Łodzi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (dla Fundacji Monumentum Iudaicum Lodzense⁵⁹);
 - o organizację koncertów, festiwali, wystaw, wycieczek, wykładów i projektów edukacyjnych (w tym dla: Stowarzyszenia Promocji Kultury im. A. Tansmana w Łodzi⁶⁰, Fundacji Kultury i Biznesu⁶¹, Parafii

⁵⁵ W tym m.in. umowy z wykonawcami robót, a w przypadku robót, których wykonawca powinien być wyłoniony w drodze przepisów ustawy z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2018 r., poz. 1986 ze zm.), informację o przeprowadzonym postępowaniu o udzielenie zamówienia.

⁵⁶ Załączniki do rozliczenia kolejnych transz dotacji stanowiły imienne faktury VAT lub rachunki określające koszty z potwierdzeniem zapłaty, dokumentacja powykonawcza, protokoły odbioru wykonanych prac przez osobę posiadającą kwalifikacje wymagane do odbioru robót.

⁵⁷ Tj. poza dwoma przypadkami opisanymi w sekcji „Stwierdzone nieprawidłowości”.

⁵⁸ W 2018 r. udzielono 19 dotacji na łączną kwotę 2.000 tys. zł (w tym 1.495 tys. zł dla 11 beneficjentów na prace przy nieruchomościach będących zabytkami mniejszości narodowych), przekazana 14 beneficjentom kwota wyniosła 1.746,2 tys. zł, a rozliczona 1.663,5 tys. zł, zaś w 2019 r. – 13 dotacji na łączną kwotę 1.710 tys. zł (w tym 1.233 tys. zł dla 9 beneficjentów na prace przy zabytkach mniejszości narodowych).

⁵⁹ Środki przekazano w transzach: kwotę 180 tys. zł w 2015 r. i 100 tys. zł w 2016 r. po zaakceptowaniu rozliczenia częściowego I transzy.

⁶⁰ 286 tys. zł w 2016 r. na organizację wydarzenia Tansman Festival (w 6 spotkaniach udział wzięło 2.500 uczestników).

⁶¹ 176,5 tys. zł w 2017 r. na organizację V Rubinstein Piano Festival (zorganizowano m.in.: 2 koncerty symfoniczne, 11 recitali fortepianowych, 5 wystaw, 2 kursy mistrzowskie, 2 wykłady, a także koncert kameralny, seminarium, spotkanie; udział wzięło łącznie 12.000 uczestników).

Ewangelicko-Augsburskiej w Łodzi⁶², Fundacji 2035⁶³, Fundacji Pole Kreacji⁶⁴ oraz Fundacji Monumentum Iudaicum Lodzense⁶⁵),

- o inwentaryzację i zdiagnozowanie stanu elementów małej architektury, instalacji artystycznych, rzeźb o istotnym dla dziedzictwa miejskiego znaczeniu na obszarze Specjalnej Strefy Rewitalizacyjnej (Stowarzyszenie Nowa Kultura i Edukacja⁶⁶);

(akta kontroli str. 407-544, 700-711)

1.11. W badanym okresie do Urzędu Miasta Łodzi nie wpływały skargi lub wnioski dotyczące obiektów mniejszości narodowych znajdujących się na terenie miasta.

(akta kontroli str. 700-711)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. Prezydent Miasta Łodzi, wbrew obowiązкови określoneму w art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków, nie sporządził w 2018 r. Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021, pomimo upływu okresu obowiązywania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łodzi na lata 2014-2017”. Zgodnie z ww. przepisem, dokument ten winien być opracowywany co cztery lata. Wprawdzie opracowany został przez MKZ projekt tego dokumentu i poddany w okresie luty-marzec 2018 r. procedurze konsultacji społecznych, jednakże do dnia zakończenia kontroli (tj. do 29 lipca 2019 r.) Program na lata 2018-2021 ten nie został przyjęty przez Radę Miejską w Łodzi.

Jak wyjaśniła Miejski Konserwator Zabytków, opóźnienie to wynikało z konieczności uwzględnienia w projekcie Programu zmian zgłoszonych w wyniku konsultacji społecznych i ponownego skonsultowania projektu z jednostkami organizacyjnymi Urzędu, które zgłaszały swoje zadania lub zostały uwzględnione w projekcie Programu jako realizatorzy lub nadzorujący realizację nowych zadań. Ponadto, ze względu na brak uchwalonego programu krajowego i wejście w rok 2019, konieczne było dostosowanie treści projektu Programu do nowej cezurę czasowej, tj. 2019-2022 i dostosowania danych finansowych do uchwalonego w styczniu 2019 r. budżetu Miasta Łodzi na rok 2019 oraz Wieloletniej Prognozy Finansowej na lata 2019-2040. Obecnie prace nad projektem Programu zostały zakończone, a jego uchwalenie, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, planowane jest na koniec sierpnia 2019 r. Program został przekazany do opinii w dniu 3 lipca 2019 r.

(akta kontroli str. 96-101, 118, 126-150, 700-711)

2. Pomimo zgromadzenia niezbędnych dokumentów w styczniu 2018 r., sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łodzi za lata 2016-2017, będące jednocześnie sprawozdaniem końcowym z realizacji Programu zostało przekazane do podpisu PMŁ dopiero 17 czerwca 2019 r. (zatwierdzone bez daty), a do zakończenia kontroli (tj. do dnia 29 lipca 2019 r.) nie zostało przedstawione Radzie Miejskiej. Stanowiło to naruszenie

⁶² M.in. na organizację koncertów pt. „Niedziela z muzyką u św. Maleusza” - 18 tys. zł w 2018 r. (7 koncertów łącznie dla 3.500 widzów) i 10 tys. zł w 2019 r.

⁶³ 35 tys. zł w 2019 r. na projekt „Bogactwo łódzkiego dziedzictwa” zakładający cykliczne wycieczki (6) i wykłady (5) poświęcone architekturze miasta oraz rozpoznanie, zinwentaryzowanie i popularyzację łódzkiej rzeźby plenerowej (i innego typu artefaktów przestrzennych o charakterze artystycznym) oraz tzw. małej architektury (np. kapliczki, fontanny, altany) na terenie Strefy Wielkomiejskiej.

⁶⁴ 14 tys. zł w 2019 r. na projekt „Korzenie - historia Łodzi opowiedziana zdjęciami z rodzinnych albumów”.

⁶⁵ 4,85 tys. zł w 2019 r. na wystawę „Nieznani Łodzianie”.

⁶⁶ 30 tys. zł w 2019 r. na projekt „Tyle piękna wokół. Łódzkie rzeźby i obiekty w przestrzeni miejskiej Łodzi”.

przepisu określonego w art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków stanowiącego, że sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami winny być sporządzane co dwa lata.

Opóźnienie w opracowaniu sprawozdania końcowego Zastępcy Dyrektora Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz Kierownik Oddziału ds. Zarządzania Dziedzictwem tłumaczyły brakiem w ww. przepisie konkretnych ram czasowych na wykonanie sprawozdania oraz zamiarem zaprezentowania sprawozdania na sesji Rady Miejskiej wspólnie z projektem nowego gminnego programu opieki nad zabytkami (na lata 2018-2021), stanowiącym kontynuację programu z lata 2014-2017. Przedstawienie Radzie Miejskiej w Łodzi sprawozdania końcowego z realizacji Programu w latach 2014-2017 razem z projektem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 planowane jest na koniec sierpnia br.

(akta kontroli str. 151-165, 216-230)

3. Analiza ośmiu umów na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach zlokalizowanych w granicach administracyjnych Miasta Łodzi wykazała, że nie we wszystkich przypadkach transze dotacji przekazywane były terminowo. Zgodnie z treścią badanych umów, transze dotacji winny być przekazane beneficjentom w terminie do 14 dni od daty zatwierdzenia przez Miejskiego Konserwatora Zabytków kompletności przedłożonej dokumentacji lub poprawności rozliczenia wypłaconej transzy.

Spośród 16 wypłaconych transz dotacji, dwie⁶⁷ przekazano z naruszeniem ww. terminu, po upływie odpowiednio 15 i 18 dni od daty zatwierdzenia przez MKZ przedłożonych dokumentów.

Opóźnienie w wypłacie transz Zastępcy Dyrektora Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków tłumaczyła nieobecnością (zwolnieniem lekarskim) pracownika ds. finansowych i trudnościami w zorganizowaniu jego zastępstwa z powodu wymaganej fachowej wiedzy.

(akta kontroli str. 378-385, 388-402, 750-759)

OCENA CZĄSTKOWA

Miasto Łódź prawidłowo realizowało obowiązek ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa mniejszości narodowych. W tym celu w strukturze Urzędu Miasta Łodzi utworzono Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków, który prowadził i aktualizował Gminną Ewidencję Zabytków, obejmującą m.in. zabytki mniejszości narodowych zlokalizowane na terenie Miasta. W UMŁ opracowano i przyjęto do stosowania szereg dokumentów programowych, w których, stosownie do obowiązujących wymogów prawnych, odzwierciedlono problematykę w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a realizując Gminny Program Opieki nad Zabytkami uwzględniono zapewnienie ochrony wszystkich zabytków, w tym zabytków mniejszości narodowych. Środki na ochronę materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych ustalone były w badanym okresie adekwatnie do możliwości finansowych Miasta, a ich wydatkowanie było prawidłowe. Kontrola wykazała jednak, że nie wszystkie z przyjętych dokumentów programowych zachowały w badanym okresie aktualność, a sprawozdanie końcowe z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łodzi na lata 2014-2017 nie zostało sporządzone z zachowaniem częstotliwości określonej w art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków. Ponadto dwie z 16 transz kontrolowanych dotacji na dofinansowanie prac przy zabytkach przekazano beneficjentom z opóźnieniem.

⁶⁷ Dotyczy pierwszej transzy dotacji w wys. 162,1 tys. zł wypłaconej na podstawie umowy 6/MKZ/2016 w dniu 22 sierpnia 2016 r. zamiast do 18 sierpnia 2016 r. oraz drugiej transzy dotacji w wys. 150 tys. z wypłaconej na podstawie umowy 8/2017/BMKZ w dniu 3 listopada 2017 r. zamiast do 2 listopada 2017 r.

2. Współpraca przy realizacji działań i celów ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych

Opis stanu faktycznego

2.1. W badanym okresie Miasto Łódź systematycznie współpracowało z organizacjami mniejszości narodowych i związkami wyznaniowymi (w tym z Katedralną Parafią Prawosławną św. Aleksandra Newskiego w Łodzi, Parafią Ewangelicko-Augsburską św. Mateusza w Łodzi, Fundacją Monumentum Iudaicum Lodzense z siedzibą w Łodzi oraz Fundacją Na Rzecz Ratowania Kaplicy Karola Scheiblera z siedzibą w Łodzi), m.in. poprzez udzielanie wsparcia finansowego prowadzonych remontów i prac konserwatorsko-rewitalizacyjnych, a także wspierając inicjatywy społeczne i kulturalne tych organizacji, w tym dofinansowując wydawnictwa (m.in. corocznie wydawanego łódzkiego historycznego kalendarza żydowskiego), wystawy i koncerty.

Ponadto w przedłożonej informacji Wiceprzewodniczący Wyznaniowej Gminy Żydowskiej wskazał m.in. na organizowane w ramach współpracy Miasta z Wyznaniową Gminą Żydowską cykliczne uroczystości i imprezy promujące lokalne zachowanie dziedzictwa tradycji i kultury Żydów, np. coroczne obchody Rocznicy Likwidacji Litzmannstadt Getto lub rocznicowe spotkania na Stacji Radegast. Wyznaniowa Gmina Żydowska współpracowała również z Centrum Dialogu im. Marka Edelmana oraz miejskimi muzeami – np. podczas organizowania tematycznych wystaw i koncertów w Muzeum Miasta Łodzi oraz festiwalu i spotkań w Muzeum Włókiennictwa.

(akta kontroli str. 761-778)

Współpracę z organizacjami mniejszości narodowych prowadziły również miejskie instytucje kultury. I tak, m.in.:

- Centrum Kultury Młodych podejmowało działania skupiające się na ochronie niematerialnego dziedzictwa mniejszości narodowych we współpracy ze Stowarzyszeniem „Białoruski Dom” oraz Stowarzyszeniem Społeczno-Kulturalnym Ethnos;
- Widzewskie Domy Kultury nawiązały kontakt z działającym w Łodzi Stowarzyszeniem „Białoruski Dom”, dzięki tej współpracy do tej pory odbyły się np.:
 - Białoruski Listopad – podczas tego wydarzenia wystąpił czterogłosowy amatorski chór „Cantus Cordis” z Mińska na Białorusi;
 - program artystyczny pt. „Żeby Polska była Polską” z okazji rocznicy 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości - wystąpił chór dziecięcy z Mińska;
 - spotkanie „Hej Kolęda, Kolęda” z okazji świąt Bożego Narodzenia;
- Centrum Dialogu im. Marka Edelmana sprawowało opiekę nad Pomnikiem Ofiar Łódzkiego Getta, którego właścicielem jest Gmina Wyznaniowa Żydowska w Łodzi.

(akta kontroli str. 750-759)

2.2. W badanym okresie Prezydent Miasta Łodzi współpracował z organami ochrony zabytków (wojewódzkim konserwatorem zabytków) oraz ze społecznymi opiekunami zabytków i Towarzystwem Opieki nad Zabytkami Oddział w Łodzi.

Współpraca pomiędzy Prezydentem Miasta Łodzi a Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (WKZ) odbywała się na podstawie Porozumienia Wojewody Łódzkiego i Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 30 grudnia 2011 r. opisanego w pkt. 1.1. niniejszego wystąpienia. Poza warunkami Porozumienia, współpraca Miasta i wojewódzkich służb konserwatorskich polegała na prowadzeniu gminnej

ewidencji zabytków zgodnie z pozytywną opinią WKZ oraz na tworzeniu, w uzgodnieniu z WKZ, nowych form ochrony zabytków, np. parku kulturowego.

(akta kontroli str. 30-44, 750-759)

Wg stanu na 1 lipca 2019 r. w Łodzi działało 48 społecznych opiekunów zabytków⁶⁸ (SOZ). W ramach prowadzonej współpracy, Miejski Konserwator Zabytków przyjmował od społecznych opiekunów zabytków informacje o budzących wątpliwość pracach prowadzonych przy obiektach zabytkowych lub zawiadomieniach o zagrożeniu zabytku (ok. pięć rocznie, przekazywanych głównie ustnie, np. podczas spotkań w ramach konsultacji społecznych, lub mailowo). W ramach działalności bieżącej, w 2016 r. zorganizowane zostało spotkanie SOZ z Miejskim Konserwatorem Zabytków, na którym MKZ przedstawił plany działalności na kolejne lata oraz wysłuchał pomysłów społecznych opiekunów zabytków na dalszą współpracę. W roku 2017 i 2018 spotkanie takie odbyło się w ramach uroczystej gali wręczenia nagród w konkursie Zabytek Dobrze Utrzymany. Ponadto społeczni opiekunowie zabytków brali czynny udział w konsultacjach społecznych projektu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021, zapraszani byli również do głosowania w plebiscycie na Zabytek Dobrze Utrzymany w roku 2017 i 2018. Na co dzień zaś współpraca z SOZ polegała głównie na kontakcie mailowym lub telefonicznym w sprawach formalnych, a także zgłoszeń dotyczących np. pogarszającego się stanu danego obiektu.

Miejski Konserwator Zabytków udzielał też wsparcia dla podejmowanych przez społecznych opiekunów zabytków projektów, w tym np. udostępniał materiały na potrzeby Festiwalu Detalu Architektonicznego #detalfest, współdziałał przy przeniesieniu detali pofabrycznych do Magazynu Detalu, czy też udzielał konsultacji i wytycznych konserwatorskich wykorzystywanych w przygotowywanych projektach.

(akta kontroli str. 656-660, 750-759)

Towarzystwo Opieki nad Zabytkami m.in. organizowało piesze wycieczki których uczestnicy poznawali historię zabytkowych obiektów znajdujących się na różnych trasach zwiedzania, w tym obiektów wybudowanych przez mniejszości narodowe. Przedstawiciele Towarzystwa brali udział w spotkaniach społecznych organizowanych przez UMŁ na rzecz ratowania zabytków, w tym z udziałem Miejskiego Konserwatora Zabytków, innymi przedstawicielami urzędu i radnych Rady Miejskiej w Łodzi oraz wskazywali zabytki zagrożone dewastacją lub rozbiórką.

(akta kontroli str. informacja 770-771)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

Miasto Łódź oraz jej jednostki organizacyjne prowadziły bieżącą i skuteczną współpracę z wojewódzkim konserwatorem zabytków, ze społecznymi opiekunami zabytków oraz z działającymi na terenie gminy przedstawicielami mniejszości narodowych. Efekty tej współpracy pozwalały na określenie potrzeb i sformułowanie celów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

⁶⁸ <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/o-miescie/spoleczni-opiekunowie-zabytkow/>

IV. Wnioski

W związku ze stwierdzonymi nieprawidłowościami, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy o NIK, przedstawia następujące wnioski:

- Wnioski
1. Sporządzanie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na okresy czteroletnie i podjęcie działań mających na celu uchwalenie przez Radę Miejską Programu na lata 2019-2022.
 2. Terminowe sporządzanie sprawozdań z wykonania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.
 3. Terminowe przekazywanie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach zlokalizowanych w granicach administracyjnych Miasta Łodzi.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Delegatury NIK w Łodzi. Prawo zgłaszania zastrzeżeń, zgodnie z art. 61b ust. 2 ustawy o NIK, nie przysługuje do wystąpienia pokontrolnego zmienionego zgodnie z treścią uchwały w sprawie zastrzeżeń.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
wykorzystania uwag
i wykonania wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK należy poinformować Najwyższą Izbę Kontroli, w terminie 21 od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie wykorzystania uwag i wykonania wniosków pokontrolnych oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Łódź, 31 lipca 2019 r.

Najwyższa Izba Kontroli
Delegatura w Łodzi

Kontroler
Agnieszka Tomalska
Główny specjalista k.p.

Dyrektor
Przemysław Szewczyk

podpis

Podpis

